NIEUWSBRIEF

01 | 02 | 03 | 04 | 05 | 06 | 07 | 08 | 09 | 10 | 11 | 12 | 2005

KADOC

Documentatie- en onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving

Interfacultair centrum K.U.Leuven

Het begijnhof van Sint-Truiden
Nieuwe cultuur- en bouwhistorische inzichten

Het begijnhof van Sint-Truiden is een belangrijk monument in Limburg. Samen met twaalf andere Vlaamse begijnhoven werd het in 1998 opgenomen in de werelderfgoedlijst van de UNESCO, onder meer wegens het uitzonderlijke ensemble middeleeuwse muurschilderingen in de begijnhofkerk. Voor de ontsluiting van de begijnhofsite ontwikkelde het provinciebestuur van Limburg een globaal plan waarvoor fundamenteel onderzoek van de archiefbronnen en van het kerkgebouw noodzakelijk bleek. KADOC werd belast met de realisatie van deze "voorstudie van de cultuurgeschiedenis van het begijnhof van Sint-Truiden", begeleid door een interuniversitaire stuurgroep. Het volledige oude archief van het begijnhof werd doorgeploegd, terwijl de kerk bouwhistorisch werd onderzocht. Dat resulteerde in een wetenschappelijk werkdocument met nieuwe inzichten in het specifieke leven van de begijnen van Sint-Truiden en de geschiedenis van de begijnhofkerk.

In 1797 beval het Franse bestuur de opheffing van de begijnhoven in het prinsbisdom Luik. Daarmee kwam een einde aan het ruim 550-jarige bestaan van de begijnengemeenschap in Sint-Truiden. Tot een werkelijk herstel van het begijnhof is het in de negentiende eeuw namelijk nooit gekomen. Aan de hand van het omvangrijke archief, waarvan het leeuwendeel bestaat uit zeventiende- en achttiende-eeuwse administratieve registers, werd de geschiedenis van die vrouwengemeenschap gereconstrueerd. Vier thema's stonden daarbij centraal: de spiritualiteit, de organisatie, de economische zelfstandigheid en de bewoners van het begijnhof.

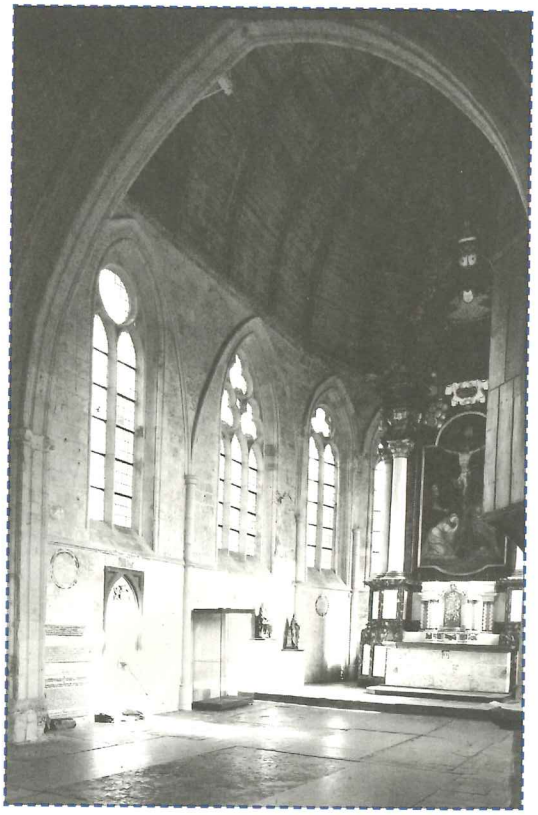

Illustratie: zicht op het koor van de begijnhofkerk [THOC].

Bloei en verval van een gemeenschap van religieuze vrouwen

De geschiedenis van het begijnhof vangt aan in de eerste helft van de dertiende eeuw. De stad Sint-Truiden, ontstaan in de onmiddellijke nabijheid van de Sint-Trudo-abdij, behoorde op dat moment tot de middelgrote steden in de Lage Landen en was daarom aantrekke-

lijk voor religieuze vrouwen die een zelfstandig leven wilden leiden. Alleen in een stedelijke context konden zij zich immers van een inkomen verzekeren. Zoals andere begijnengemeenschappen vormde de eerste generatie begijnen in Sint-Truiden een ongebonden beweging, die na 1250 werd geïnstitutionaliseerd. Het was de abt van de Sint-Trudo-abdij die samen met de prins-bisschop in 1258 het begijnhof stichtte. Hij liet een kerk en een aantal huizen bouwen op een omheind terrein buiten de stad. Zeven jaar later, in 1265, werd het begijnhof 'geopend'. Het was voorzien van een infirmerie voor oude en zieke begijnen. Zeer snel groeide die uit tot het economische en boekhoudkundige centrum van het begijnhof, dat, blijkens verscheidene versies van de statuten en latere rekeningen, tot in de achttiende eeuw zijn voornaamste inkomsten uit de landbouw haalde.

Na een intense groeiperiode verloor de begijnengemeenschap in de veertiende eeuw haar aantrekkingskracht door troebelen in de stad en de verdenking van ketterij die in heel Europa op de begijnen rustte. De oorspronkelijke idealen verschraalden langzaam. Daarbij kwam nog dat de regio rond Sint-Truiden in de vijftiende eeuw sterk te lijden had onder het aanhoudende geweld tussen de Bourgondische en Habsburgse vorsten enerzijds en de Luikse milities anderzijds.

In de zestiende eeuw was Sint-Truiden zijn vooraanstaande positie voorgoed kwijt. De bevolking groeide niet, de handel slonk. De abt van Sint-Trudo was niet meer de heer van weleer en dat had repercussies op het begijnhof. De 'inrichtende macht' was, in tegenstelling tot die van andere begijnhoven, niet bij machte de gemeenschap te ondersteunen. Daardoor beschikte de begijnengemeenschap de volgende eeuwen niet over de nodige middelen om prestigieuze bouwwerken op te trekken, zoals dat in andere begijnhoven - denk aan die van Brussel, Gent, Lier en Mechelen - het geval was.

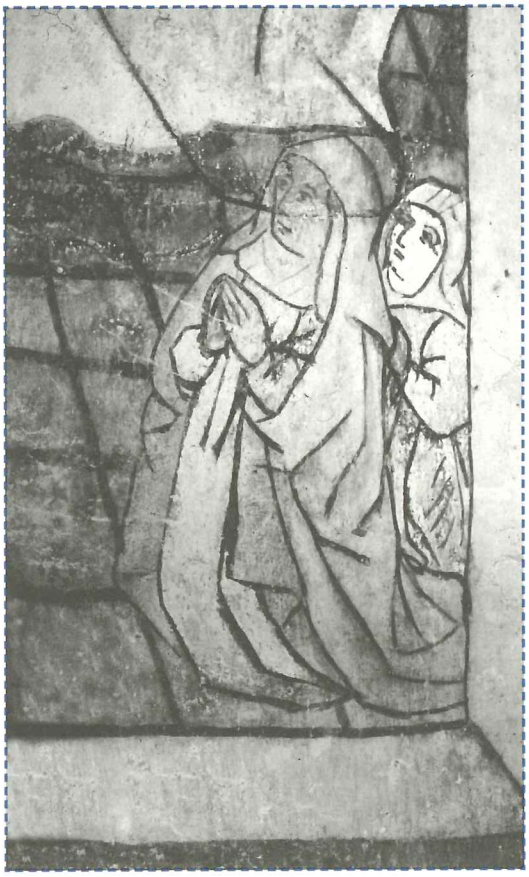

Met de Contrareformatie kreeg de begijnengemeenschap van Sint-Truiden weer ademruimte. Een strenge disciplinering en een hernieuwde aandacht voor de administratie wierpen snel vruchten af. De inkomsten van de gemeenschap werden hersteld en het aantal begijnen nam fors toe tot meer dan tweehonderd in het laatste kwart van de zeventiende eeuw. Uit de professie- en overlijdensregisters blijkt dat ongeveer de helft van die begijnen afkomstig was uit Sint-Truiden en omgeving. Daarnaast werden vrouwen uit de wijdere regio aangetrokken, zowel uit dorpen als uit steden waar eveneens een begijnhof was gevestigd, zoals Borgloon, Hasselt, Tongeren en Luik. Opmerkelijk is dat er niet alleen

Illustratie: detail van een muurschildering in de begijnhofkerk met een voorstelling van de begijnen [THOC].

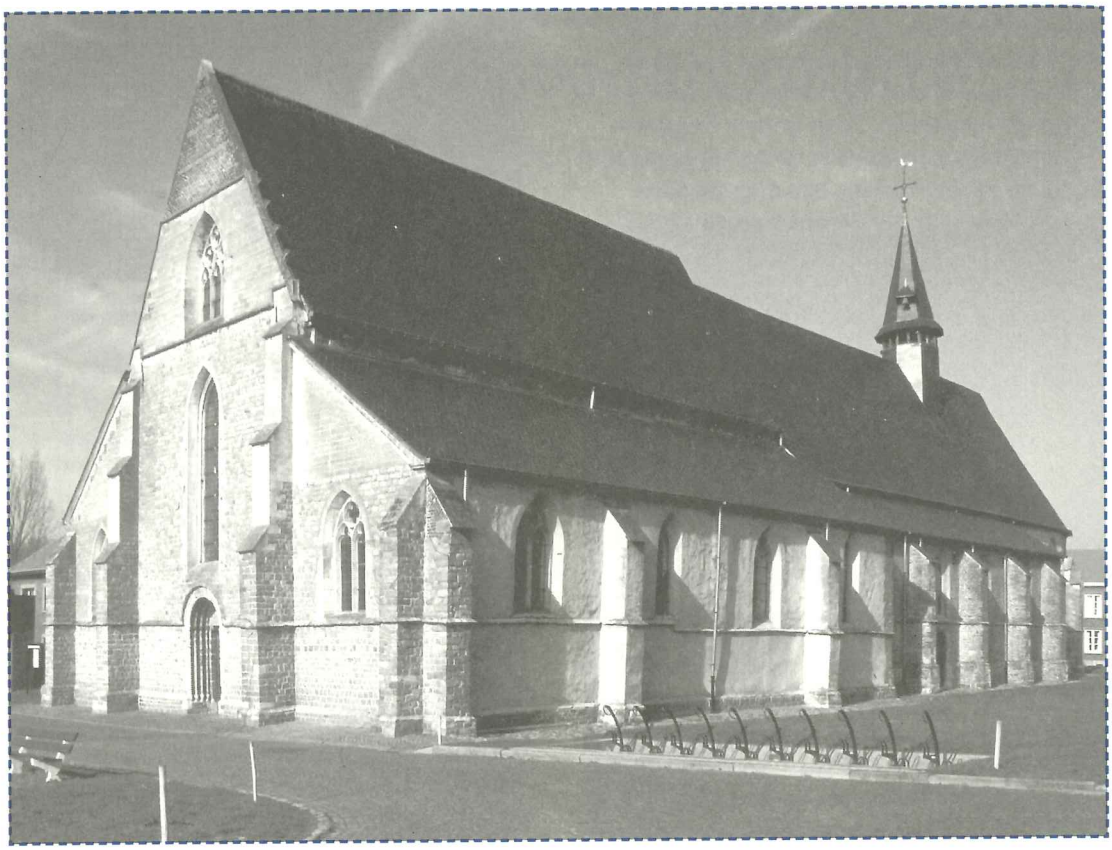

begijnen op het hof verbleven; ook familieleden (vrouwen én mannen), meiden en knechten vonden er een onderkomen.
Na een relatief lange groeiperiode kende het begijnhof van Sint-Truiden in de tweede helft van de achttiende eeuw een snelle achteruitgang: er traden nauwelijks nog nieuwe begijnen in, interne conflicten laaiden op, de verwereldlijking nam toe. Waarschijnlijk had de begijnengemeenschap van Sint-Truiden ook zonder de formele opheffing door de Franse overheid de negentiende eeuw slechts met moeite overleefd.

De complexe bouwgeschiedenis van de begijnhofkerk

Zonder twijfel is de in 1970 door de provincie Limburg aangekochte museumkerk de parel van het begijnhof van Sint-Truiden. Zij staat centraal op het plein en vormt er de trekpleister door haar architectuur en muurschilderingen. Ondanks belangrijke restauraties was er van de kerk nog geen globale bouw- en architectuurhistorische studie gemaakt.
Het onderzoek leidde tot de reconstructie van de complexe, tot nu toe ongekende bouwgeschiedenis, waarvan de fasen konden worden gedateerd dankzij een dendrochronologische analyse (houtdatering op basis van jaarringen).

Illustratie: de begijnhofkerk vandaag [THOC].

Het begijnhof van Sint-Truiden

De bouwgeschiedenis van de begijnhofkerk kan in drie fasen worden ingedeeld, die elk uit verscheidene subfasen bestaan. De eerste fase betreft de stichting van het begijnhof in de jaren 1258-1265. De onderbouw van de westgevel en van de koorapsis zijn de enige restanten ervan en vormen dan ook de oudste onderdelen van de kerk. Enkel de vier oostelijke traveeën van het driebeukige schip en het koor werden toen voltooid. Ze volstonden voor de jonge gemeenschap. De tweede fase situeert zich tussen 1295 en 1360 en betekent een verandering van het oorspronkelijke bouwconcept. Het koor werd verhoogd en overkluisd met een houten tongewelf, terwijl de vier westelijke traveeën van het schip en de westgevel werden opgetrokken. In de derde fase werden de vier oostelijke traveeën van het schip heropgebouwd en herstellingen in de kerk uitgevoerd. Die werken kunnen op basis van archiefbronnen en de houtdatering van het merkwaardige tongewelf worden gesitueerd in de jaren 1500-1511. Ze lijken een gevolg te zijn van de oorlogsschade die Sint-Truiden bij de belegering van 1489 opliep. In de volgende eeuwen werd niet meer aan de ruwbouw van de kerk gewerkt, maar het interieur werd tijdens de Contrareformatie volledig in barokstijl heringericht.

Opvallend is dat de drie fasen onvoltooid bleven, zodat noch het bouwvolume, noch de binnenruimte ooit homogeen zijn geweest. Dat heeft een dubbele oorzaak. Enerzijds was het noodzakelijk dat de begijnengemeenschap haar bedehuis kon blijven gebruiken, ook tijdens de werkzaamheden. Het tweedelige karakter van het schip, dat precies in het midden een aanzienlijke knik vertoont, bewijst dat in alle omstandigheden ten minste een helft van het schip bruikbaar was. Anderzijds is het duidelijk dat de begijnengemeenschap nooit over grote financiële middelen heeft beschikt. Het hergebruik van onderdelen, de verhoging van bestaande muren en verbouwingen van de onderbouw kregen meer dan eens de voorkeur op nieuwbouw. Zelfs na de Contrareformatie had men in Sint-Truiden niet de middelen om een nieuwe kerk in de barokstijl te bouwen, zoals dat in de meeste begijnhoven in de Zuidelijke Nederlanden gebeurde. Aan die twee factoren is de huidige toestand van de begijnhofkerk te wijten.

Het onderzoek besteedt ook aandacht aan het interieur, in het bijzonder de vaste uitrusting van de kerk en de kerkvloer. De epitafen van de 37 grafzerken werden opgenomen. Ze zijn van grote cultuurhistorische waarde en kunnen als uitgangspunt dienen voor studies over leven en dood, de evolutie van het schrift, het taalgebruik, de heraldiek, sociale stand, familiebanden enz. De muurschilderingen en het barokmeubilair worden door andere gespecialiseerde onderzoekers bestudeerd.

Tot slot wordt de kerk van Sint-Truiden gesitueerd in het kader van andere middeleeuwse begijnhofkerken, met name die van Luik, Tongeren, Diest, Tienen, Leuven en Borgloon, en de deels bewaarde middeleeuwse begijnhofkerken van Brugge en het Groot Begijnhof in Gent. Begijnhofkerken hebben een eigen betekenis, die de dualiteit van de begijnengemeenschappen weerspiegelt. Hun architectuur beantwoordt aan de specifieke vorm van religieus leven en spiritualiteit, die alle middeleeuwse begijnengemeenschappen gemeen hebben. Ze toont bovendien duidelijk de lokale verankering van die gemeenschappen in een specifieke stad.

De geschetste onderzoeksresultaten worden in de nabije toekomst gebruikt om de betekenis en de geschiedenis van de begijnhofsite toegankelijker te maken voor bezoekers. Ook wordt gewerkt aan een publicatie die de bevindingen aan een ruim publiek moet kenbaar maken.

Thomas Coomans en Hanne Van Herck